

7. Решетникова, И. В. Доказывание в гражданском процессе : учебно-практическое пособие для бакалавриата и магистратуры / И. В. Решетникова. — 4-е изд., перераб. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2015. — 510 с.
8. Гражданский процесс зарубежных стран : учебное пособие / [С.А. Алехина и др.] ; под ред. А.Г. Давтян . — Москва : Проспект, 2011. — 480
9. Справочник по доказыванию в гражданском судопроизводстве / Под ред. И. В. Решетниковой. 5-е изд., доп и перераб. — М.: Норма : ИНФРА-М, 2015. — 496 с.

Заботін В. В.

*аспірант кафедри цивільного процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

ПРИВАТНІ ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ОТРИМАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Конституцією України закріплено, що кожен має право на правову допомогу, яка у випадках, передбачених законом, надається безоплатно (ч.1 ст. 59). На рівні галузевого законодавства це конституційне положення знайшло своє закріплення у ст. 12 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV (надалі — ЦПК України), відповідно до якої особа, яка бере участь у справі, має право на вказану допомогу, в тому числі, й на безоплатну. Остання надається відповідно до закону, що регулює порядок її надання. Таким законодавчим актом є Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI (надалі — ЗУ «Про БПД»).

Згідно з п. 1, 2, 8, 10, 11 ч. 1 та ч. 2 ст. 14 ЗУ «Про БПД» встановлено, що право на безоплатну вторинну правову допомогу мають наступні категорії осіб: 1) особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї нижчий суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, інваліди, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі менше двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб; 2) діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні діти;

3) особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»; 4) особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; 5) особи щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку; 6) громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу. З наведеного випливає, що право на безоплатну вторинну правову допомогу визнається лише за фізичними особами.

Така позиція до прийняття вищезазначеного закону висловлювалася й у правових позиціях Конституційного суду України. Так, у Рішенні від 16.11.2000 року у справі № 13-рп/2000 за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 КПК України, ст.ст. 268, 271 КпАП України (справа про право вільного вибору захисника) він роз'яснив, що право на правову допомогу визнається за будь-якою фізичною особою, яка під час відправлення правосуддя у цивільних справах може набувати процесуального статусу сторони чи третьої особи [1]. В іншому Рішенні від 30.09.2009 року у справі № 23-рп/2009 за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) наголошено, що «... «кожен має право на правову допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб — громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України....» [2].

Інститутами, що на практиці сприяють наданню правової допомоги є: представництво у суді; участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб; надання правової допомоги особою, яка є фахівцем у галузі права та за законом має право на надання правової допомоги; зменшення, відстрочки, розстрочки чи звільнення від сплати судових витрат [3, с. 743, 756].

Загальноновизнаним є те, що не лише фізичні особи можуть бути сторонами, третіми особами, заявниками чи заінтересованими особами, а й юридичні особи (ст.ст. 26 та 30 ЦПК України). Останні,

на наш погляд, також можуть потребувати правової допомоги, в тому числі, й безоплатної. При цьому брак коштів чи взагалі відсутність у них фінансування може призводити до порушення «справедливої рівноваги» між сторонами (де однією із них є юридична особа), тобто принципу рівності сторін у процесі, який, в контексті п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі — Конвенція), є одним з елементів більш широкого поняття «справедливого судового розгляду». Як приклад, відповідно до ст. 1 та ч. 1, 2, 4, 7, 8 ст. 4 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29.11.2001 № 2866-III (в редакції Закону №417-VIII від 14.05.2015) передбачено, що об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (далі — ОСББ) є юридична особа, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна. Тобто головною метою його створення є забезпечення та захист прав співвласників. Воно є неприбутковою організацією, яка не має на меті одержання прибутку. Отже, у випадку пред'явлення позовних вимог чи залучення до розгляду справи у якості відповідача (співвідповідача) або третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, вказане ОСББ, діючи з метою реалізації прав, свобод чи законних інтересів всіх співвласників, навряд чи зможе належним чином представити свою справу в порядку цивільного судочинства. Оскільки здійснення такої дії безпосередньо залежить від можливості отримати правову допомогу (як платну, так і безоплатну), а враховуючи те, що ОСББ є «некомерційною юридичною особою», не володіє знаннями у галузі права та не включено до переліку осіб, які мають право отримати безоплатну вторинну правову допомогу, то вказане може порушувати «справедливу рівновагу» між сторонами (принцип рівності сторін у процесі).

Слід зазначити, що незважаючи на те, що суб'єктами отримання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному судочинстві є лише фізичні особи, чинне законодавство зберігає за юридичними особами можливість скористатися певними інститутами, які забезпечують надання правової допомоги щодо усунення фінансових перешкод у доступі до суду. Зокрема, відповідно до ст. 82 ЦПК України та ст. 8 Закону України «Про судовий збір» від 08.07.2011 № 3674-VI передбачено, що суд, враховуючи майновий стан сторони, може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на визначений строк, але не більше як до

ухвалення судового рішення у справі, а також зменшити розмір належних до оплати судових витрат, пов'язаних з розглядом справи, або звільнити від їх сплати. У п. 29 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 10 від 17.10.2014 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» прямо сказано, що така можливість поширюється і на юридичних осіб, але за умови наведення ними доводів, що підтверджуються певними доказами, які свідчать про їх скрутне майнове становище [4].

На наш погляд, за останніми має закріплюватися також право скористатися формами правової допомоги, що стосуються дій правового змісту. При цьому раніше за юридичними особами зберігалася можливість безоплатно користуватися однією із форм правової допомоги через інститут участі у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Зокрема, якщо прокурор, діючи на підставі ст. 36-1 Закону України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 № 1789-XII, вбачав порушення державного інтересу чи загрозу його порушення щодо діяльності приватних юридичних осіб, то він, посилаючись на Рішення Конституційного суду України від 08.04.1999 року у справі № 3-рп/99 за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) [5], міг звернутися з позовною заявою до суду на захист інтересів такої юридичної особи. Але на теперішній час вказана можливість прокурора заборонена ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII.

Аналіз зарубіжного законодавства дозволяє виділити три підходи стосовно можливості юридичної особи отримувати правову допомогу, в тому числі, й безоплатну: 1. відсутність такої можливості (Албанія, Боснія та Герцеговина, Ірландія, Італія, Латвія та ін.); 2. забезпечується тільки для некомерційних організацій (Франція, Греція, Іспанія, Туреччина тощо); 3. гарантується будь-якій юридичній особі (Австрія, Німеччина, Нідерланди та Польща), але з певними обмеженнями (Бельгія, Фінляндія, Швейцарія та ін.) [6].

На нашу думку, доречним є визнати і за приватними юридичними особами право на правову допомогу у цивільному судочинстві шляхом закріплення їх серед суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу, у разі відсутності у них коштів або якщо вони створені без мети одержання прибутку. Внаслідок чого

зазначені юридичні особи отримують доступ до правових послуг визначених у ст. 13 ЗУ «Про БПД», що дозволить їм в повній мірі користуватися правовою допомогою через інші інститути, що забезпечують надання такої допомоги.

На підставі вищевказаного можна зробити висновок про доцільність закріплення приватних юридичних осіб серед суб'єктів отримання безоплатної вторинної правової допомоги з метою забезпечення належного та ефективного здійснення їх права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 Конвенції) під час відправлення правосуддя у цивільних справах.

Література:

1. Справа за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 КПК України, ст.ст. 268, 271 КпАП України (справа про право вільного вибору захисника): Рішення Конституційного суду України від 16.11.2000 р. № 13-рп/2000 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9361>

2. Справа за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу): Рішення Конституційного суду України від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=73758>

3. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства [Текст]: Монографія / В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, В.В. Баранкова та ін.; За заг. ред. Професора В.В. Комарова. — Х.: Харків юридичний, 2008. — 928 с.

4. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах: постанова Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 № 10 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14>

5. Справа за конституційними поданнями Вишого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді): Рішення Конституційного суду України від 08.04.1999 р. № 3-рп/99 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=9327>

6. Judgment of ECHR of 16 July 2002 in the case of C.M.V.M.C. O Limo c. Espagne (no 33732/05) [Електронний ресурс]. — URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"appno\":\[\"33732/05\"\],\"itemid\":\[\"001-96277\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)